

ŞERHU GAZELİYYÂTU'S-SULTÂN MURÂDU'S-SÂLİS

Kezban PAKSOY*

ÖZET

Metin açıklamaya yönelik çalışmalar olan şerhler Eski Türk Edebiyatı'nda geniş bir yer tutmaktadır. Bu eserler şerh edilen eserin okuyucu tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamaya, metnin anlam dünyasını aydınlatmaya ve açıklamaya yönelik eserlerdir. Bu amaçla manzum ve mensur pek çok esere yine manzum ve mensur şerhler yazılmıştır. Bizim bu tebliğimiz çerçevesinde tanıtmaya çalışacağımız metin Sultan III. Murad'ın Farsça şiirlerine Şemseddin Sivâsî'nin yazmış olduğu şerhten oluşan bir eserdir. Süleymaniye Kütüphanesi Amcazade Hüseyin Paşa Kitaplığı'nda 282/2 numarada kayıtlı olan bu eser bir mecmuanın içinde yer almakta ve 40 varaktan oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türk Edebiyatı, şerh, gazel, Şemseddin Sivâsî

THE COMMENTARY OF SULTAN III. MURAD'S GHAZELS

ABSTRACT

In Classical Turkish Literature there are many commentary books which are aimed to explain texts. These commentary books are written in order to make books more understandable by readers, and to explain the meaning world of texts. For this reason, a lot of verse and prose commentary books were written. In this paper we try to introduce Şemseddin Sivâsî's commentary book which is written on III. Murad's Persian poems. This commentary book contains 40 leaves and a mecmua taking place in Amcazade Hüseyin Paşa Library in Süleymaniye Library with number 282/2.

Key Words: Classical Turkish Literature, commentary, ghazel, Şemseddin Sivâsî

Bilindiği gibi metin açıklamaya yönelik çalışmalar olan şerhler Eski Türk Edebiyatı'nda geniş bir yer tutmaktadır. Manzum ve mensur pek çok esere yine manzum ve mensur şerhler yazılmıştır. Bu şerhlerin yazılmasının amacı şerh edilen eserin okuyucu tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamak, metnin anlam dünyasını aydınlatmak ve açıklamaktır. Biz bu tebliğimiz çerçevesinde Sultan III. Murad'ın Farsça şiirlerine Şemseddin-i Sivâsî'nin yapmış olduğu şerhten oluşan 'Şerh-i Gazeliyât-ı Sultân Murâd-ı Sâlis' adlı eseri tanıtmaya çalışacağız.

* Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, kezbanpaksoy@gmail.com

III. Murad'ın Farsça gazellerinin şarihi olan Şemseddin-i Sivâsî'nin hayatı ve edebî kişiliğine dair kaynaklarda 1520'de Tokat'ın Zile ilçesinde doğduğu ve Halvetiye tarikatının Şemsiye kolunun kurucusu olan Ebü'l-Berekât Muhammed Zîlî'nin oğlu olduğu belirtilmektedir. Mutasavvıf şairlerden olan Sivâsî, İstanbul'da kısa bir süre müderrislik yapmış daha sonra Sivas'a göçüp kendisi için yaptırılan dergâha yerleşmiştir. Zahirî ve batınî ilimleri öğretmek suretiyle pek çok talebe yetiştiren Sivâsî 1597'de vefat etmiştir.

Edebî kişiliğine dair "XVI. Yüzyılın ikinci yarısında yetişen Şemseddin-i Sivâsî, küçük yaştan itibaren düzenli bir tahsil görenek Arapça ve Farsça'yı o dillerde telif eserler verecek derecede iyi öğrenmiş, devrin edebî-dinî kültürünü hakkıyla almış, manzum ve mensur otuzdan fazla eser vermiş velud bir müelliftir."¹ denilmektedir.

Şemseddin-i Sivâsî şiirlerinde Şemsî mahlasını kullanmıştır. Şiir anlayışı ise "Tasavvuf, onun eserlerinde bir süs, mücerred duyguları ifade etmeye yarayan bir araç değil, âdeta bu eserlerin varlık sebebidir. O, eserlerini daha çok tasavvufî fikirlerini ifade etmek ve yaymak amacıyla kaleme almıştır. Bu sebeple edebî eserlerinde bile didaktik taraf ağır basmaktadır. Onun gayesi edebî eserler vasıtasıyla fikirlerini yaymak, geniş halk kitlelerini irşad etmektir."² şeklinde açıklanmaktadır. Eserlerinde umumiyetle açık, anlaşılır bir dil kullanan Sivâsî manzum ve mensur çok sayıda eser vermiştir. Süleymâniye, Divan-ı Şemsî, Mevlid, Gülâbâd manzum; Nakdü'l-Hâtır, Menâzilü'l-Ârifin, Emr-i İlâhî ve Hücet-i İlâhî mensur eserlerinden bazılarıdır. Türkçe eserlerinin dışında Arapça iki eseri daha vardır.

Şemseddin-i Sivâsî'nin şerh ettiği Farsça gazellerin sahibi olan sultan şairlerimizden III. Murad'ın burada tarihî kimliği üzerinde durmayıp edebî kişiliği hakkında kısaca bilgi vermeye çalışacağız. Murâdî mahlasını kullanan Sultan III. Murad, şiirlerinde daha çok dinî-tasavvufî konuları işlemiştir. Divanında, âyet ve hadisler, Arapça ve Farsça beyitlerin yanında çok sayıda gazel yer almaktadır. Bazı Arapça ve Farsça gazelleri Haşimî, Bâkî, Subhî, Hoca Sadedin, Zekeriya gibi zamanın edipleri tarafından şerh edilmiştir.

Rıza Tezkiresinde bu sultan şair için şunlar söylenir: "Mağlaş-ı şerîfleri Murâdîdür bu beyt-i laţîf zâde-i tab'ı dil-güşâlarıdır:

*Vefâya va'ce kıılır mı Murâda ol gül-i ter
Yalancı gül gibi bir tâze nev-civânum var*

1 Hüseyin Akkaya, "Şemseddin-i Sivâsî", *Yedi İklim*, S. 66, Eylül 1995.

2 Akkaya, agm., s. 97

“Tokuz yüz seksen ikide evreng-nişin-i Kayseri olup müddet-i saltanatları yigirmi bir ve müddet-i ömrleri elli senedir.”³

Sultan III. Murad ve onun Farsça gazellerinin şârihi olan Şemseddin-i Sivâsî'nin hayatları ve edebî kişilikleri hakkında kısaca bilgi verdikten sonra Şerh-i Gazeliyyâtü's-Sultân Murâdü's-Sâlis adlı eseri kısaca tanıtmaya çalışalım:

Süleymâniye Kütüphanesi, Amcazade Hüseyin Paşa Kitaplığında 282/2 numarada kayıtlı olan bu eser bir mecmuânın içinde 113-161 varakları arasında yer almaktadır. Toplam 48 varaktır ve nesih hatla yazılmıştır. Eserin başında Arapça bir dua bulunmaktadır. Metinde geçen âyet ve hadislerin üzeri çizilmiştir. Ayrıca sayfa kenarlarında açıklamalar bulunmaktadır. Metnin içinde yer alan manzum parçalarda beyitler bazen alt alta sıralanırken bazen de mensur metin gibi yazılmıştır. Eserde, klasik bir eserde bulunan besmele, hamdele, salvele, sebeb-i telif ve hâtime gibi bölümler yoktur. İlk varakta yer alan Arapça duadan sonra şarih eserin adını kaydedip, açıklayacağı mısrayı verdikten sonra şerhe geçmiştir.

Şemseddin-i Sivâsî, Sultan III. Murad'ın gazellerini şerh ederken öncelikle açıklayacağı beyiti vermiştir. Daha sonra bu beyitlerde şâirin demek istediklerini, beyitlerin anlam dünyasını açıklamaya çalışmıştır. Farsça beyitlerin Türkçe karşılıklarını vermeden şerhe geçmiştir. Tüm beyitlerin şerhleri “Allâhu a'lam ve Resûlü ma'nâ-yı şerîfi dimek ola ki ya'nî...” kalıp ifadesiyle başlamakta ve açıklamalar sıralanmaktadır. Şarihin burada izlediği şerh metodu tek tek kelimelerin anlamlarından yola çıkarak beyitin anlam tablosunu ortaya koymaktır. Yani şarih parçadan bütüne gitme metodunu kullanmıştır. Sivâsî beyitlerin daha çok tasavvufî anlamları üzerinde durmuş, ele aldığı beyitlerle ilgili âyet, hadis, kelâm-ı kudsî ve menkıbeleri de yeri geldikçe zikretmiştir. Örnek verilen menkıbeler daha çok Hz. Musa ile Hz. Hızır'a ait menkıbelerdir. Bunların dışında Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Nuh, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Hamza, Ebu Cehl, Şeyh Abdü'r-Rezzâk-ı Kâşî, Şeyh Muhyiddin, Ebu Yezîd Bestâmî, Alâeddîn Kuds, Şeyh Muhyiddin-i Arabî, Şeyh Alâeddîn Efendi ve Abdullah İbni Mes'ûd adları geçen ve menkıbeleri anlatılan diğer isimlerdir.

Sivâsî şerhinde nazirelere ve başka gazellere de yer vermiştir. Eserde dönemin ediplerinden Hâşimî'nin nazireleri, Tâsî'nin bir gazeli yer almaktadır.

Yukarıda anlattıklarımıza örnek olması açısından bir beyit ve şerhine burada yer verelim:

*‘Arūs-ı nev-be-nev âyed irâdet çîst meydânî
Eger sūdî zened evvel yekî dünyâ şeved âhîr*

3 Rıza, *Tezkire-i Rıza*, Der-Sa'âdet, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1316

Ya'nî bu elfâz-ı bedî'iyyenüñ ma'nâyı ıudsıyyesi ya'lemullâh şöyle demek ola ki ey râh-ı haqîkat sâlikler âgâh u mütenebbih oluñ ki her medîd-i şadıq ki cân u dilden pîrine irâdet getürüp ııdmet üzere ola ol medîdiñ nefsiyle pîriniñ mâbeynlerinde nikâh-ı ma'nevî ile münâkehe vâkı' olup medîdiñ irâdeti her ne miqdâr mütezâ'id olursa nikâh-ı cedîd vâkı' olup taşarruf ziyâde olur pes imdi ey tâlib-i esrâr-ı ilâhiye ziyâde irâdet ve itâ'at-ı ma'ârif şamed ve esrâr-ı ilâhiyyeniñ ziyâde lâkin mücib ü müstelzim olur ve dağı tâlib-i haqq olana ma'ârif-i cedîde nev 'arüsiyyetde nitekim ıazret-i Resül şallâllâhu 'aleyhi vesellem bu ma'nâya işaret için buyurdu imdi tâlibiñ yevmen-fe-yevmen 'ibâdeti ve şeyhine irâdeti ziyâde olsa ol tâlibiñ ıalbinden isrâr-ı İlâhiye hiç münkatı'a olmaz yevmen- [14] fe-yevmen dağı ziyâde olur huşûşâ ehlullâh katında ma'ârif-i İlâhiye hürî ve gılmân ile ta'bîr iderler meşelâ bir tâlibiñ ıalbinden ma'ârif-i eıadiyye zühür itse ol tâlibiñ ıalbi cennet ve ma'ârif-i İlâhiyyesi hürî ve gılman olur bu 'âlemden 'âlem-i bekıaya intikâl itdüğü zamânda bundan taşşil eyledüğü 'ulüm-ı İlâhiye ve esrâr-ı şamedâniyye 'âlem-i bekıada hürî ve gılmân olur nitekim haqq Te'âlâ buyurdu ve men kâne fı hâzihî a'mâ fehüve fil âhirete a'mâ, pes âhiretde cennet ve hürî ve gılman murâd iden ve dîdâr-ı İlâhî ile muğtenim olmak taleb iden kimesne mürşid-i Rabbânîye vâşıl olup anuñ ıalbinde olan ma'ârif-i İlâhiye kendü ıalbinde dağı zühür idüp cemâl-i İlâhî mürşid ıalbinde müşâhede itmek gerekdür tâ kim âhiretde a'mâ olmaıdan ıalâş ola pes imdi ma'lüm oldu ki tâlib-i haqq ol kimsedür ki dâ'imâ âhiret talebinde ola eger dâ'ima âhiret sevdâsında olmaz ise yâri birisi dünyâ olursa digeri âhiret ola veyâhud zâhiri dünyâ ile olursa bātını ve gönli âhiret ile ola nitekim ıaberde vârid olmuşdur gehî ber-dâr-ı mey-i a'lâ-nişinim, gehî der-taht-ı pây-ı ıad-nişinim, zîrâ enbiyâ ve evliyâ dağı tecelliyât-ı İlâhiyyede devâm üzere olmazlar anıñiçün ıazret-i Resül şallâllâhu 'aleyhi vesellem lî ma'Allah vaıtı'l-ıadîş, buyurmuşdur zîrâ gâhî rûhâniyyet ve gâhî beşeriyet ıabz u başı şıfatlarıñıñ muıtezâsı elbette böyle olur lâkin enbiyâ ve evliyâ ıabz şıfatı ile tecellî itse 'acz ü zayk-ı şadr zâhir olur münâfıklar anı görüp inkâr iderler lâkin ıaberleri yokdur ki ol 'acz ü zayk olmak dağı kemâldür zîrâ cümle 'âlemden ehlullâh mutaşarrıfdur eger kendü vücūdunda 'acz ü zayk şadır olmasa cümle 'âlemden şıfat-ı İlâhiyyeniñ cemî'si ile mutaşarrıf zîrâ Ecmel-i 'âlemden birisi dağı kendü vücūdıdır pes imdi ma'lüm oldu ki ıutb-ı 'âlem ve ıalîfetullâh olan kimesne cümle şıfat-ı İlâhiye ile kendü zâtında ve sâ'ir 'âlemden mutaşarrıfdur Haqq Te'âlâ anıñ zât-ı [15] Şerîfini ıatâ vü zululdan ııfız ve imânında kıla âmîn yâ Mu'ın

Verdiğimiz örnekte de görüldüğü gibi Sivâsî şerh edeceği beyiti verdikten sonra açıklamaya geçmiş, açıklamaya beyitin açıklamasına başlamadan önce kullandığı kalıp ifadeyi kullanarak başlamıştır ve beyitin tasavvufî anlamı üzerinde durmuştur. Açıklamasını yine bir dua ile bitirmiştir.

Söylediklerimizi toparlayacak olursak Eski Türk Edebiyatı'nda geniş bir yer tutan şerhler gerek manzum gerekse mensur metinler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bizim bu tebliğde tanıtmaya çalıştığımız Şemseddin-i Sivâsî'nin Şerhu Gazeliyâtü's-Sultân Murâdü's-Sâlis adlı şerh metni bu geniş sahanın küçük bir parçasını teşkil etmektedir. Bu alanda yapılacak çalışmalar bu metinlerin günümüze kazandırılmasının, metinlerin daha iyi anlaşılmasının yanında şerh metodlarının ortaya konması açısından da önemlidir. Böylece Eski Türk Edebiyatı'nın bugüne kadar çok da ilgi görmemiş bir alanın ışık tutulmuş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akkaya, Hüseyin, "Şemseddin Sivâsî", *Yedi İklim*, S. 66, Eylül 1995.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, (Haz: Yard. Doç. Dr. Mustafa Tatcı-Prof. Dr. Cemal Kurnaz), c. 1, s. 95, Ankara 2000.
- Gibb, W., *Osmanlı Şiir Tarihi*, (Tercüme: Ali Çavuşoğlu), c. 3, Akçağ, Ankara, 1999.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, "Şemsiye", *İslam Ansiklopedisi*, c. 11, Mili Eğitim Bakanlığı, İstanbul, s. 422-423.
- İsen, Mustafa - Bilkan, A. Fuat, *Sultan Şairler*, Akçağ, Ankara, 1997.
- Kırkılıç, H. Ahmet, *Sultan III. Murad*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1988.
- Rıza, *Tezkire-i Rıza*, Der-Sa'âdet, İkdâm Matba'ası, İstanbul, 1316
- "Şemseddin Sivâsî", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. 8, Dergah, İstanbul, 1998, s. 134-135.
- Tarlan, Ali Nihad, *Edebiyat Meseleleri*, Ötüken, İstanbul, 1981.